

УДК 339.727.22

ПРЯМІ ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ В АПК: ПЕРЕВАГИ, НЕДОЛІКИ, РИЗИКИ

Скопенко Н.С., к.е.н., доцент, НУХТ

Розглянуто сучасний стан прямого іноземного інвестування. Доведено необхідність формування сприятливого інвестиційного клімату для активізації прямих іноземних інвестицій. Досліджено основні мотиви, що спонукають транснаціональні компанії здійснювати прямі іноземні інвестиції. Визначено переваги та ризики залучення іноземних інвестицій в агропромисловий сектор країни. Окреслено основні завдання державного впливу на збільшення позитивних ефектів від проникнення транснаціональних компаній в національну економіку.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції, інвестиційний клімат, транснаціональні компанії, агропромисловий сектор.

ВСТУП

Однією з головних особливостей інтенсифікації процесів глобалізації, інтернаціоналізації та транснаціоналізації економіки на початку третього тисячоліття є постійне зростання обсягів прямих іноземних інвестицій (ПІІ), поява нових якісних характеристик їхнього руху. На сьогодні ПІІ, що здійснюються здебільшого транснаціональними компаніями (ТНК), відіграють особливу роль серед інших форм міжнародного руху капіталу. Цьому сприяє лібералізація сфери регулювання прямих іноземних інвестицій, що відбувається в більшості країн світу в межах загальної тенденції щодо підвищення прозорості політики заохочення розвитку ринкових відносин.

Серед наукових праць, у яких досліджуються проблеми руху й регулювання ПІІ, необхідно виділити дослідження зарубіжних учених Г. Ройбера, Ф. Рута, А. Северна, Б. Сітумеанга, котрі виходять із припущення про існування досконалої або майже досконалої конкуренції на національних ринках факторів та/або продуктів виробництва; Я. Ахароні, Р. Вернона, Дж. Даннінга, П. Джуля, Х. Шерера, які визнають ринкову недосконалість і припускають, що фірми, котрі інвестують у інші країни, мають певні порівняльні переваги перед своїми конкурентами на ринку країни-реципієнта; С. Александера та Д. Мерфі, Р. Алібера, Ф. Модільяні та М. Міллера, Т. Хорста, праці яких присвячені аналізу схильності країн, галузей та фірм до здійснення прямих іноземних інвестицій; Е. Барлоу та І. Вендера, Я. Ітона та А. Тамури, Р. Робінсона, Ц. Воллоса, котрі концентрують увагу на проблемах факторного впливу на надходження ПІІ; Я. Агарвала, С. Брайнарда, П. Брентона, Е. Грехема, Е. Гундлаха та П. Нунненкампа, Х. Ліннемана, Д. Маркусена, які присвятили свої роботи аналізу взаємозв'язку інтеграційних процесів та руху прямих іноземних інвестицій та регулюванню деяких його аспектів у межах окремих регіонів та країн світу.

Питання міжнародної міграції капіталу, розробка цієї проблеми відповідно до особливостей та потреб розвитку української економіки висвітлені у працях В.Г. Андрійчука, О.Г. Білоруса, В.Г. Буткевича, В.М. Гейця, О.В. Гаврилюка, Б.В. Губського, М.А. Дудченка, І.І. Лукінова, Д.Г. Лук'яненка, В.Є. Новицького, А.А. Пересади, А.М. Поручника, О.І. Рогача, А.П. Румянцева, С.В. Сіденко, А.С. Філіпенка та інших

Світова практика використання прямих інвестицій доводить, що вони являють собою один з найбільш ефективних інструментів залучення національної економіки у світове господарство, і, що особливо важливо, саме виробничого залучення, а не лише на рівні організації зв'язків у сфері обігу.

В сучасних умовах важливого значення набуває пошук оптимальних та ефективних механізмів участі української економіки в системі світового господарства через розширення співробітництва, пов'язаного з міжнародною міграцією капіталу і, перш за все, — прямими іноземними інвестиціями.

Актуальність питання щодо залучення прямих інвестицій в економіку України продиктована також стрімким нарощуванням негативних тенденцій в інвестиційному секторі країни (відсутність мотивацій до інвестування, недостатнє нагромадження ресурсів практично усіма основними групами інвесторів, їх відокремленість від сучасних потреб економіки, широкі масштаби відтоку капіталу за кордон тощо). Несприятливий інвестиційний клімат (нестабільна економічна ситуація в країні, уповільнення економічних реформ, високий рівень оподаткування підприємств, зростання злочинів в економічній сфері, низький рівень розвитку інфраструктури, нестабільність законодавства, корупція, низька купівельна спроможність населення, високий рівень ризику) є основною перешкодою у залученні значних інвестицій.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Саме тому, стає особливо актуальним дослідження формування сприятливого інвестиційного клімату та ефективного механізму для залучення прямих іноземних інвестицій і регулювання їх у відповідності зі стратегією зовнішньоекономічної відкритості та розвитку вітчизняної економіки з урахуванням досвіду інших країн по активізації ПІІ в економіку і стимулювання інвестиційного процесу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Прямі іноземні інвестиції (англ. Foreign direct investment — FDI) — це довгострокові вкладення нерезидентів в економіку країни-реципієнта зі збереженням контролю за своїми активами, у тому числі за допомогою здійснення менеджменту об'єкту. На відміну від портфельних, часто спекулятивних, прямих інвестицій, як правило, носять продуктивний характер (ПІІ здійснюються реальними капіталовкладеннями в підприємства, землю

чи реманент або за допомогою експортних, інвестиційних товарів чи передачі технологій, досвіду управління) і мають обмежені можливості швидкого виходу з ринку країни-реципієнта.

Прямі іноземні інвестиції можуть здійснюватися шляхом: створення спільних підприємств, передачі акцій від материнської компанії в дочірню компанію країни-реципієнта, реінвестування прибутку дочірніх компаній, надання корпоративних позик від материнської компанії дочірній компанії, що розміщена в приймаючій країні.

Прийнято виділяти дві форми прямого інвестування: організація нового підприємства та злиття і поглинання (ЗіП, M&A) вже існуючих компаній.

Для економіки країни-реципієнта ПІІ мають більше значення порівняно з кредитами або іншими формами руху міжнародного капіталу. За прямого іноземного інвестування вкладник безпосередньо зацікавлений у ефективному використанні своїх коштів, оскільки віддача від інвестицій становить його прибуток, при цьому партнери країни, що приймає, часто отримують нову технологію, допомогу в організації виробництва та збуту продукції тощо.

Найбільші обсяги ПІІ в Україну залучалися у 2007-2008 роках (рис 1) [1, 2]. У 2009 році в зв'язку з кризою спостерігається значне скорочення інвестицій до України (в 2,3 рази в порівнянні з попереднім роком), проте, варто відзначити, незначне поживлення прямого іноземного інвестування у 2010 році.

За даними Держкомстату України [1], загальний обсяг прямих іноземних інвестицій на 1 січня 2011 р. склав 44,7 млрд. дол. США, що на 11,6% більше обсягів інвестицій на початок 2010 р. (див. табл. 1), та в розрахунку на одну особу становив 978,5\$. Приріст сукупного обсягу іноземного капіталу в економіці країни, з урахуванням його переоцінки, витрат, курсової різниці тощо, за 2010 р. становив 4655,0 млн. дол. США.

Аналіз географічної структури дозволяє зробити висновок, що в 2010 р. інвестиції в Україну надійшли зі 125 країн світу. Майже половина загального обсягу інвестицій належить інвесторам із 3-х країн: Кіпру (22,2%), Німеччини (15,8%) та Нідерландів (10,5%). У десятку найбільших інвесторів української економіки також входять: Російська Федерація, Австрія, Франція, Сполучене Королівство, Швеція, Віргінські Острови (Британські) та Сполучені Штати Америки.

Аналіз географічної структури дозволяє зробити висновок, що в 2010 р. інвестиції в Україну надійшли зі 125 країн світу. Майже половина загального обсягу інвестицій належить інвесторам із 3-х країн: Кіпру (22,2%), Німеччини (15,8%) та Нідерландів (10,5%). У десятку найбільших інвесторів української економіки також входять: Російська Федерація, Австрія, Франція, Сполучене Королівство, Швеція, Віргінські Острови (Британські) та Сполучені Штати Америки.

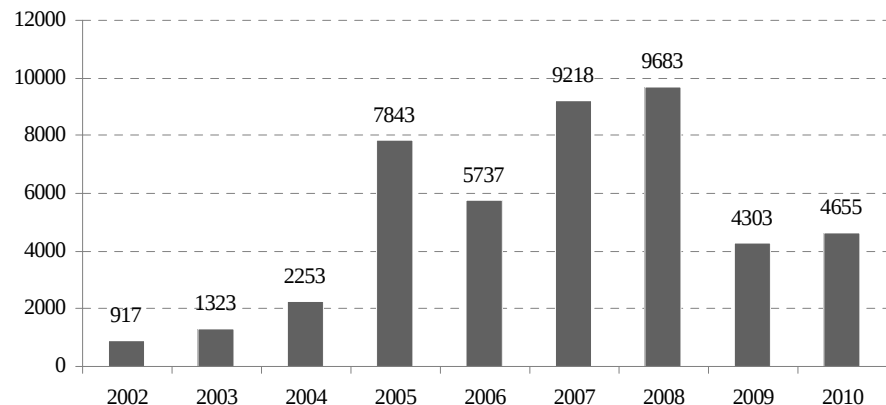

Рис. 1. Прямі іноземні інвестиції в Україну по роках (млн. дол. США)

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції в економіку України *, млн. дол. США

Країни-інвестори	Обсяги ПІІ на 01.01.2011р.	У % до підсумку	Обсяги ПІІ на 01.01.2010р.	У % до підсумку	Абсолютне відхилення
Усього	44708	100	40026,8	100	4681,2
В тому числі					
Кіпр	9914,6	22,2	8593,2	21,5	1321,4
Німеччина	7076,9	15,8	6613,0	16,5	463,9
Нідерланди	4707,8	10,5	4002	10,0	705,8
Російська Федерація	3402,8	7,6	2674,6	6,7	728,2
Австрія	2658,2	5,9	2604,1	6,5	54,1
Франція	2367,1	5,3	1640,1	4,1	727
Сполучене Королівство	2298,8	5,1	2375,9	5,9	-77,1
Швеція	1729,9	3,9	1272,3	3,2	457,6
Віргінські Острови (Британські)	1460,8	3,3	1371	3,4	89,8
Сполучені Штати Америки	1192,4	2,7	1387,1	3,5	-194,7
Італія	982,4	2,2	992,2	2,5	-9,8
Польща	935,8	2,1	864,9	2,2	70,9
Швейцарія	859,4	1,9	805,5	2,0	53,9
Інші країни	5121,1	11,5	4830,9	12,1	290,2

Джерело: За даними Держкомстату України [1]

* Дані наведено нарастаючим підсумком з початку інвестування. Обсяги прямих інвестицій в Україну та за окремими країнами-інвесторами наведено з урахуванням даних Національного банку України та Фонду державного майна України (щодо різниці між ринковою та номінальною вартістю акцій, майна тощо, не облікованої у статистичній звітності окремих підприємств).

За даними держкомстату України [1], на підприємствах промисловості зосереджено 31,4% загального обсягу прямих інвестицій в Україну, у тому числі переробної — 27,9%.

Серед галузей переробної промисловості суттєві обсяги інвестицій внесено в металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів, у виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, хімічну та нафтохімічну промисловість, машинобудування, а також у виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції.

У фінансових установах акумульовано 33,7% обсягу прямих інвестицій, в основному, на підвищення статутного капіталу банків. Материнські компанії докапіталізували свої дочірні банки на вимогу НБУ. МВФ виступив головним каталізатором цього процесу, вимагаючи від НБУ посилити вимоги до адекватності капіталу банків.

На підприємства торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку припадає 10,7% ПІІ, ще 10,6% — на організації, що здійснюють операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг підприємцям [1].

Як вже зазначалося, формування сприятливого інвестиційного клімату сприяє залученню прямих іноземних інвестицій. За даними Всесвітнього банку, Україна, на жаль, не має сприятливих умов ведення бізнесу та додаткового інвестиційного клімату [4]. Серед 183 держав світу по показнику створення сприятливих умов ведення бізнесу Україна займає 145 позицію. Проте, необхідно відмітити покращення рейтингу на 2 пункти (див. табл. 2).

Таблиця 2

Оцінка інвестиційного клімату в Україні

Показники	Doing Business'2011 рейтинг країни	Doing Business'2010 рейтинг країни	Зміна рейтингу
В цілому	145	147	+2
Реєстрація підприємства	118	136	+18
Отримання дозволів на будівництво	179	181	+2
Реєстрація власності	164	160	-4
Кредитування	32	30	-2
Захист інвесторів	109	108	-1
Оподаткування	181	181	0
Міжнародна торгівля	139	139	0
Забезпечення виконання контрактів	43	43	0
Ліквідація підприємств	150	145	-5

Джерело: за даними [4].

нок, відсутність сучасних фінансових інструментів; тривалість та складність процедури реєстрації підприємств, значна кількість видів діяльності, що підлягають ліцензуванню, бюрократизм; незавершеність земельної реформи, складну процедуру виділення земельних ділянок; невпорядкованість питань захисту інтелектуальної власності; низькі стандарти корпоративного управління, корпоративне рейдерство тощо.

Також, серед несприятливих умов інвестиційного клімату, необхідно відзначити низький рівень захисту інвесторів. Індекс захисту інвесторів є середнім значенням показників індексів розкриття інформації про угоду (прозорість угод між пов'язаними особами), відповідальності директорів та легкості судового переслідування директорів компаній (спроможність акціонерів подавати до суду на директорів і відповідальних осіб компаній за неправомірні дії). Індекс має значення від 0 до 10, і чим вище оцінка, тим вище рівень захисту інвесторів. Для України індекс захисту інвесторів складає 4,7 [4].

Більшу частку прямих іноземних інвестицій в економіці різних країн здійснюють ТНК. Основними мотивами, що спонукають транснаціональні компанії здійснювати ПІІ є:

- прагнення до найвигоднішого вкладення капіталу, що досягається через виробництво товарів та послуг з використанням дешевих місцевих ресурсів;
- техніко-економічна доцільність (доступність різноманітних ресурсів, розширення ринків збуту). Крім того, частина ПІІ спрямовується на створення за кордоном власної інфраструктури ТНК (складів, баз, транспортних підприємств, банків, страхових компаній, торговельних компаній і таке інше), тобто товарно- та послугосупроводжувальної мережі для забезпечення збуту;
- економічна та політична нестабільність у країні походження компаній, недосконалість законодавства, високі податки, торговельний протекціонізм, необхідність «відмивання» незаконних коштів і т. ін. Особливо активно капітал перетікає у офшорні зони.

Ці основні причини конкретизуються залежно від компанії, галузі, країни-реципієнта іноземного капіталу та часу, коли ухвалюється рішення про здійснення ПІІ.

Центр ООН із транснаціональних корпорацій виділяє чотири найтипівіші ситуації, що спонукають до прямих капіталовкладень, пов'язаних з організацією виробництва товарів і послуг у зарубіжній країні [3]:

1. Підприємницька діяльність за кордоном здійснюється тому, що ввезення деяких товарів і послуг у зарубіжну країну неможливе або ускладнене через різні обмеження або через властивості цих товарів і особливо послуг (дуже часто єдиним способом продати послугу покупцеві є надання цієї послуги безпосередньо на місці).

2. Торгівля з іншою країною ведеться без істотних обмежень, проте виробництво товарів і послуг на місці виявляється дешевшим, ефективнішим способом обслуговування цього іноземного ринку, наприклад, завдяки економії на транспортних видатках, використанню дешевих місцевих ресурсів.

3. Країна-реципієнт ПІІ виявляється найдешевшим місцем виробництва товарів і послуг для їх поставки на світовий ринок, включаючи й ринки країни походження інвестицій (приклад, країни Південно-Східної Азії, де діє велика кількість іноземних підприємств із виробництва побутової електроніки).

4. Замість нарощування виробництва на батьківщині з метою подальшого експорту виробництво організовується за кордоном, передусім з тієї причини, що для деяких видів продукції, особливо технічно складних, важливими є післяпродажне обслуговування, консультаційні та інші послуги, які потребують постійної присутності виробника на ринку. У цьому випадку мати власне виробництво в зарубіжній країні виявляється вигідніше, ніж організовувати там окрему збутову фірму чи проводити прямі експортні поставки.

ТНК здійснюють міжнародну інтеграцію на мікрорівні за допомогою виробничо-торговельної спеціалізації та кооперації на рівні підприємств різних країн. Трансфер інноваційних технологій, культури виробництва сприяють уніфікації виробничого процесу, залучають підприємства країни-базування до світового ринку, допомагають досягненню міжнародної конкурентоспроможності окремих підприємств та товарів (послуг).

Стабільне зростання попиту на продовольчому ринку та незначна чутливість бізнесу до циклів ділової активності обґрунтовують інвестиційну привабливість агропромислового сектору. Загальносвітовий досвід показує, що агропромисловий комплекс є більш привабливим для транснаціональних корпорацій, які є широко диференційованими та вкладеннями в різні сфери АПК розширюють їх інвестиційний портфель.

За даними Конференції ООН по торгівлі та розвитку (ЮНКТАД, англ. UNCTAD) [5] за обсягом вкладень в АПК лідирують німецькі хіміко-фармацевтичні холдинги BASF (BASF SE) та Байєр АГ (Bayer AG).

Серед топ-ТНК харчової індустрії лідирують швейцарська компанія Нестле (Nestlé), бельгійська САН ІнБев (ABInBev), американські Крафт Фудз Інк (Kraft foods) та Кока-кола (Coca-Cola Company), англо-голландська Юнілівер (Unilever).

Серед найбільших приватних компаній за обсягом продажів сільськогосподарської та харчової продукції лідирує Каргілл (Cargill AT & Enterprise Inc., США), що має у своєму портфелі окрім аграрних та харчових активів значні інвестиції в інфраструктурні об'єкти, металургійне виробництво, в інститути управління фінансовими ризиками.

За даними ЮНКТАД спостерігається абсолютне зростання притоку прямих іноземних інвестицій в АПК. Головними інвесторами здебільшого є розвинені країни. Більше половини одержувачів ПІІ в агропромисловий сектор являються країни, що розвиваються, близько 1 % припадає на країни Південно-східної Європи та СНД [5].

Проте, оцінка наслідків присутності ТНК в приймаючих країнах викликає багато суперечок через нестачу повної інформації щодо конкретних угод. Доцільно відзначити загальні позитивні та негативні наслідки проникнення ТНК в АПК країни.

Серед позитивних тенденцій необхідно наголосити на наступному:

- ТНК стимулюють модернізацію (впровадження високоефективних технологій в рослинництві та тваринництві, переоснащення існуючих підприємств з переробки, заготівлі та зберігання сільськогосподарської продукції тощо) та перехід на крупнотоварну основу сільськогосподарського виробництва;

- мультиплікативний ефект (інвестування в одну галузь збільшує обсяги інвестицій в суміжні сегменти), що може стимулювати формування міжгалузевих кластерів;

- відкриття доступу до фінансових ресурсів та нових ринків, у тому числі зарубіжних.

До ризиків залучення прямих іноземних інвестицій в АПК можна віднести:

- високу зацікавленість ТНК в експорті виробленої в приймаючій країні продукції. Вивезення сільськогосподарської продукції з країни може посилити проблему нестачі продовольства та є загрозою для продовольчої безпеки;

- технологічні нововведення вводяться ТНК дуже стримано;

- модернізація в довгостроковій перспективі може призвести до скорочення числа зайнятих у сільському господарстві при зростанні прибутків селян, що залишилися у виробництві;

- можлива надмірна експлуатація малих фермерів з боку консолідованого капіталу транснаціональної компанії, яка може зловживати домінуючим положенням на ринку, використовуючи цінові та нецінові важелі;

- негативні екологічні наслідки присутності ТНК. Іноземний інвестор може впроваджувати як екологічно оптимальні технології, так і застарілі моделі інтенсифікації, що заборонені або вийшли із вживання в розвинених країнах.

Саме тому, державні стратегії залучення ПІІ повинні мати за мету підвищення ефективності національного агропромислового виробництва та підвищення добробуту населення в цілому. ТНК можуть стати чинником стійкого розвитку сільських територій, впровадження інноваційних технологій, сучасного менеджменту, притоку фінансових ресурсів, виходу на зовнішні ринки тощо.

Проте, для захисту вітчизняної економіки національна законодавча база повинна чітко регулювати та контролювати: процедуру виходу ТНК на місцевий ринок (з урахуванням правила переваги місцевого інвестора); форми присутності ТНК в країні; забезпечення зайнятості місцевих трудових ресурсів; правила передачі та адаптації до місцевих умов технологій і НДДКР; експертизу та моніторинг ПІІ-проекту на відповідність екологічним і санітарним вимогам; оборот родючих земель; доходи фермерів; використання закупівель місцевих ресурсів (місцевий компонент); розвиток інфраструктури; розподіл продукції; умови збуту; захист конкуренції тощо.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розумне використання ПІІ є запорукою успішного функціонування національних господарств у сучасному конкурентному світі. ПІІ розглядаються сьогодні не тільки як засіб отримання доступу до зовнішнього джерела фінансування чи сучасних технологій або передового управлінського досвіду, але й як фактор зростання національних економік, забезпечення їхньої конкурентоспроможності на світовому ринку. До того ж ПІІ не лягають важким тягарем на зовнішній борг, а навпаки, сприяють отриманню коштів для його погашення.

Проте, для збільшення позитивних ефектів від ПІІ та проникнення ТНК в національну економіку завданням держави є досягнення балансу між стимулюванням збільшення обсягів інвестицій, руху товарів та робочої сили, гарантіями збереження ПІІ та захистом прав національних виробників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Інвестиційні можливості в Україні: рамкові умови. Міністерство закордонних справ. Офіційний сайт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/50438.htm>
3. Организация объединенных наций. Официальный сайт. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.un.org/ru/>
4. Оценка бизнес регулирования [Doing Business] / Проект Всемирного Банка. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://russian.doingbusiness.org/>
5. UNCTAD. Офіційний сайт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unctad.org/Templates/StartPage.asp?intItemID=2068>